

Zupełnie inaczej wygląda zasadniczy trzon pracy. Autor przedstawił w nim szereg sygnalizowanych wyżej zagadnień nie tylko od strony prawniczej analizy przepisów o prawie wyborczym, ale również od strony praktyki ich stosowania. Wartościowe i interesujące rozważania poświęcono powołanemu przy Najwyższym Trybunale Administracyjnym — ustawą z 29 lutego 1920 r. — Sądowi Wyborczemu⁴. W tej części pracy P. Matesa raz po raz pojawiają się poddawane krytycznej ocenie stanowiska międzywojennej literatury prawa państwowego odnośnie do poszczególnych zagadnień prawnych, jak też krytyczna ocena ustalających kierunek orzecznictwa wyroków Sądu Najwyższego, Najwyższego Trybunału Administracyjnego czy Sądu Wyborczego. Autor prezentuje postawy posłów, występujących w debacie parlamentarnej z pozycji określonych stronnictw politycznych, głosy prasy politycznej, komentującej i same teksty ustaw wyborczych i oceniającej poselskie wystąpienia, zapoznaje z programami głównych partii politycznych na odcinku prawa wyborczego. Wszystko to daje razem interesujący obraz funkcjonowania przepisów o ordynacjach wyborczych w skomplikowanych warunkach walki politycznej. Twórcze wykorzystanie przez P. Matesa dużych zespołów wielu rodzajów źródeł pozwala niewątpliwie lepiej poznać system czechosłowackiego międzywojennego prawa wyborczego w jego kształcie prawnym i w bardzo skomplikowanej polityczno-klasowej realizacji.

JÓZEF CIĄGWA (Katowice)

Marija G. Manolova, *Sazdavane na tyrnovskata konstitucija*, Izdatelstvo na Balgarskata Akademija na Naukite, Sofija 1981, ss. 187.

Bułgarska historyczka prawa Maria G. Manolova zajmuje się od lat problemami ustrojowymi ziem bułgarskich końca XIX w. Badania swoje koncentruje na powstałych po kongresie berlińskim z 1878 r. bułgarskich organizmach politycznych: Księstwie Bułgarskim¹ i Rumelii Wschodniej². Stosunkowo niedawno zaprezentowała nauce monografię dotyczącą ustroju zależnej od Turcji Rumelii Wschodniej³, a także kilka mniejszych prac, obejmujących problematykę ustrojową obu części podzielonej przez kongres berliński Bułgarii⁴. Przedmiotem ostatniej mono-

⁴ Ten fragment książki (s. 163 - 175 i 217 - 219) ukazał się — z małymi zmianami — również w języku polskim. Por. P. Mates, *Sąd Wyborczy w burżuazyjnej Republice Czechosłowackiej*, w: *Dawne sądy i prawo*, pod redakcją A. Lityńskiego, Katowice 1984. Problemowi sądownictwa wyborczego na Węgrzech w XIX i XX w. poświęcił ostatnio odrębną pracę węgierski historyk prawa J. Ruszoly, *A választási bíróságnak szabályozásának története hazánkban a reformkortól az 1945. évi VIII. tc. megalkotásáig*, Szeged 1979, ss. 110.

¹ Por. M. G. Manolova, *Daržavnijat savet po projekta na Lukijanov za Organičeski ustav za daržavno ustrojstvo na Knjažestvo Balgarija*, Pravna misal, 1973, kn. 3.

² M. G. Manolova, *Rusija i konstitucionното ustrojstvo na Istočna Rumelija*, Sofija 1976 oraz *Sadoustrojstvenata sistema v Istočna Rumelija*, God. Sof. univ., Jurid. fak., t. 66, 1975, Sofija 1976.

³ M. G. Manolova, *Rusija*.

⁴ M. G. Manolova, *Izgraždane na balgarskata buržoazna daržavna organizacija v perioda na Vremennoto rusko upravljenje 1877 - 1879*, Sofija 1969; *Meždunarodnopravnoto položenije na balgarskata daržava prez perioda 1878 - 1908*, *Meždunarodni otnošenija*, 1974, kn. 4; *Kmetskata juridikcija v balgarskata buržoazna daržava*, Pravna misal, 1977, kn. 1; *Formirane i rozvitie na balgarskija buržoazen daržaven aparat*, God. Sof. univ. Jurid. fakt. t. 68, 1977, Sofija 1978.

grafii M. G. Manolovej jest ważny etap kształtowania ustroju Księstwa Bułgarii — tj. prace nad uchwaleniem konstytucji tyrnowskiej, z 16 kwietnia 1879 r., pierwszej konstytucji w dziejach bułgarskiej państwowości.

Przypomnijmy, że poglądy różnych grup i kierunków bułgarskiego społeczeństwa na problem kształtu ustrojowego Bułgarii były bardzo niejednolite. Do powstania kwietniowego 1876 r. spotkać było można m. in. tak koncepcje dualistycznego związku Bułgarii z Turcją, jak i rewolucyjne poglądy Lewskiego i Botewa, czy propozycje autonomii Bułgarii w ramach Porty. Po klęsce powstania kwietniowego przybrały na sile programy niezawisłości politycznej Bułgarii, odcinające się jednak od koncepcji rewolucyjnych. Traktat berliński wymierzony przeciwko Rosji i znacznie ograniczający określone w San Stefano terytorium Bułgarii postanawiał, iż Księstwo Bułgarii będzie monarchią konstytucyjną z wybranym przez zgromadzenie notabli księciem. Art. 4 traktatu berlińskiego głosił: „Zebrańie bułgarskich notabli zwołane w Tyrnowie opracuje przed wyborem księcia statut organiczny Księstwa”. Projekt statutu miał być opracowany przez tymczasową administrację rosyjską w Bułgarii.

Autorka dostrzega trzy główne etapy prac nad późniejszą konstytucją tyrnowską, tj.: 1) opracowanie przez kierownika wydziału sprawiedliwości w tymczasowej rosyjskiej administracji Księstwa Bułgarskiego — Siergieja I. Lukijanowa projektu statutu organicznego ustroju państwowego Bułgarii (wykorzystującego pewne rozwiązania konstytucji Księstwa Serbii z 1869 r. i konstytucji Księstwa Rumunii z 1866 r., choć w założeniu wzorem dla ustroju Bułgarii miał być regulamin organiczny księstw przydunajskich z 1831 r.); 2) zmiany i uzupełnienia wniesione do projektu S. I. Lukijanowa przez rozpatrującą jego projekt Komisję Specjalną w Petersburgu, a przedtem przez rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Wojny, działającą pod przewodnictwem kierownika II Oddziału Kancelarii Imperatorskiej — księcia S. N. Urusowa (w skład komisji wchodziło w sumie pięć osób, w tym profesor prawa państwowego A. D. Gradowski); 3) prace 231-osobowego Zgromadzenia Ustawodawczego, zwołanego 10 lutego 1879 r. do Tyrnowa, nad projektem konstytucji, zakończone uchwaleniem pierwszej bułgarskiej ustawy zasadniczej. Przedmiotem uwagi Autorki jest więc podzielony na trzy fazy okres od 24 lipca 1878 r. (instrukcja rządu rosyjskiego skierowana do komisarza carskiego A. M. Dondukova-Korsakova w sprawie opracowania projektu ustroju Bułgarii) do 16 kwietnia 1879 r. (uchwalenie konstytucji tyrnowskiej). Zupełnie nie znany był dotąd drugi etap procedury, tj. prace petersburskiej Komisji Specjalnej, które doprowadziły do powstania tzw. projektu petersburskiego, przedłożonego następnie przez A. M. Dondukova-Korsakova Zgromadzeniu Ustawodawczemu, w charakterze niewiążącego projektu ustawy.

Praca Marii G. Manolovej skonstruowana na podstawie kryterium chronologicznego przedstawia trzy powyższe fazy w następujących rozdziałach: I. Opracowanie statutu organicznego o ustroju państwowym Bułgarii. Wpływy konstytucji serbskiej i rumuńskiej; II. Otwarcie pierwszego Ustawodawczego Zgromadzenia Narodowego; III. Początek konkretnej ustawodawczej działalności tyrnowskiego Zgromadzenia Narodowego; IV. Demokratyczna istota i charakter zmian w pozostałych rozdziałach projektu statutu.

Autorka przeprowadza prawniczą analizę tekstu kolejnych projektów konstytucji Księstwa Bułgarskiego (w tym również zmian wprowadzonych do projektu petersburskiego przez Zgromadzenie Ustawodawcze), jak i wybranych zagadnień konstytucji tyrnowskiej, pokazując służące za wzór rozwiązania obce (konstytucja belgijska z 1831 r., konstytucja rumuńska z 1866 r., konstytucja serbska z 1869 r., niektóre rozwiązania rosyjskie). Dokonuje przy tym oceny istoty i przyczyn konkretnych sformułowań, odnosząc je do specyfiki bułgarskich stosunków, walki pomiędzy konserwatystami a liberałami w Zgromadzeniu Ustawodawczym, czy mię-

dzynarodowych zobowiązań traktatowych. Analiza drugiej fazy prac nad konstytucją tyrnowską pozwoliła Autorce ostatecznie odrzucić niektóre nieuzasadnione twierdzenia — m. in. A. P. Matviejeva — dotyczące np. biernej postawy profesora A. D. Gradovskiego w pracach Komisji Specjalnej, czy formalnego traktowania przez tę Komisję pierwotnego projektu statutu organicznego S. I. Lukijanowa.

Uchwaloną przez Zgromadzenie Ustawodawcze w dniu 16 kwietnia 1879 r. konstytucję Księstwa Bułgarskiego Autorka zalicza do najbardziej nowoczesnych i postępowych konstytucji europejskich tego okresu. Tę wysoką ocenę uzasadniają takie zasady konstytucji tyrnowskiej jak: równość, powszechne prawo wyborcze, wolność słowa, myśli i druku, prawo zgromadzania i zrzeszania, nietykalność osobista wraz z jej gwarancjami, decentralizacja, odpowiedzialność ministrów, nietykalność poselska i inne. Przypomnijmy, że konstytucja tyrnowska określała Księstwo Bułgarskie jako dziedziczną monarchię konstytucyjną z księciem na czele. Konstytucja przewidywała istnienie dwóch rodzajów jednoizbowych Zgromadzeń Narodowych: Wielkiego (do jego kompetencji należał np. wybór księcia i zmiana konstytucji) oraz Zwyczajnego. Konstytucja nie przewidywała proponowanej wcześniej rady stanu. Zauważyć też trzeba, że przewidywany w traktacie berlińskim „statut organiczny” uległ przekształceniu w „konstytucję”, co bardziej miało podkreślać bułgarską niezawisłość.

Trudno jest przecenić doniosłość okresu będącego przedmiotem wrażliwych analiz Autorki. Zawarte w nim dążenia i prace doprowadziły do końcowego opracowania politycznej organizacji Bułgarii i do wyboru księcia bułgarskiego (A. Battemberg) pod kierownictwem tymczasowej władzy rosyjskiej.

Pracę zamyka „Zakończenie” oraz krótkie streszczenie rosyjskie i francuskie. Zagraniczny czytelnik chętnie powitałby wykaz źródeł i literatury, orientujący go bliżej w stopniu opracowania bułgarskiej problematyki ustrojowej końca XIX w., jak też i mapki Księstwa Bułgarskiego i Rumelii Wschodniej.

JÓZEF CIĄGWA (Katowice)

História a realita spoločnej štátnosti našich národov, Košice 1982, ss. 124.

Publikacja jest monotematycznym zbiorem prac opublikowanych w serii „Acta Iuridica Cassoviensia” (tom 5). Autorami poszczególnych jej fragmentów są pracownicy Wydziału Prawa Uniwersytetu Pawła Józefa Szafarzyka w Koszycach oraz niektórzy związani z tą uczelnią — poprzez zajęcia dydaktyczne — pracownicy bratysławskiego uniwersytetu. Zespół autorski stanowią w przeważającej mierze historycy państwa i prawa. Przegląd zaprezentowanych w zbiorze prac świadczy o tym, iż poszczególne części książki mieszczą się w ramach specjalistycznych tematów, prowadzonych przez autorów niekiedy od szeregu lat. I tak np. znany z badań na temat czechosłowackiego parlamentaryzmu okresu międzywojennego F. Sivák¹ zamieścił tu artykuł o bazie klasowej czechosłowackiego parlamentaryzmu

¹ Por. np. następujące prace F. Siváka: *Z činnosti poslancov KSČ v Národnom zhromaždení v rokoch 1920-1925*, Právnické štúdie, R. XIV, 1966; *Počiatky právneho a politického zakotvenia československého parlamentarizmu*, Právnické štúdie R. XIX, 1971; *Vznik klubu poslancov KSČ a ich postoj k zahraničnej politike československej buržoázie na pôde parlamentu v prvom volebnom období*, (wraz z J. Fischerem), Právny obzor, R. 54, 1971; *Opozícia poslancov KSČ na pôde buržoazného parlamentu v prvom volebnom období v rokoch 1921-1925, a jej zameranie*, Právnohistorické studie, 17, 1973.